

TANAP Nedir ve Ne Değildir?

12 Haziran 2018’de görkemli bir törenle açılışı yapılan TANAP (Trans **Anatolian Pipeline**), Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki Şah Deniz Gaz Sahası (2. Faz) ile bu denizin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın, yılda 6 milyar metreküplük bölümünü ülkemize, 10 milyar metreküplük bölümünü ise Avrupa’ya ulaştıracak boru hattı projesinin adıdır. **TANAP**, Azerbaycan gazını, **Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)** ile Türkiye’ye ulaştırmakta ve Türkiye’ye 6 milyar metreküp gaz sağladıktan sonra, **Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP)** ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmakta ve Avrupa’ya uzanıyor. TANAP, tıpkı Bakü Tiflis Ceyhan ve (gerçekleşemeyen ama 40 gün kırk gece töreni yapılan) Nabucco projeleri gibi, “Asrın Projesi” olarak tanımlanan projeler arasında yerini aldı.

Önce “TANAP”ın somut verilerini TANAP şirketinin web sayfasından yararlanarak sıralayıp, ardından olabildiğince nesnel ve bilimsel bir değerlendirmesini yapmaya çalışalım:

“TANAP, Türkiye - Gürcistan sınırında, Ardahan’ın Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak; Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne olmak üzere, 20 ilden geçmekte ve Yunanistan sınırında Edirne’nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Bu noktadan da Avrupa ülkelerine doğal gaz aktaracak olan TAP Doğal Gaz Boru Hattı’na bağlanacaktır. Proje kapsamında, Türkiye sınırları içerisinde biri Eskişehir ve diğeri Trakya’da olmak üzere, ulusal doğal gaz iletim şebekesine bağlantı için iki çıkış noktası yer alacaktır.

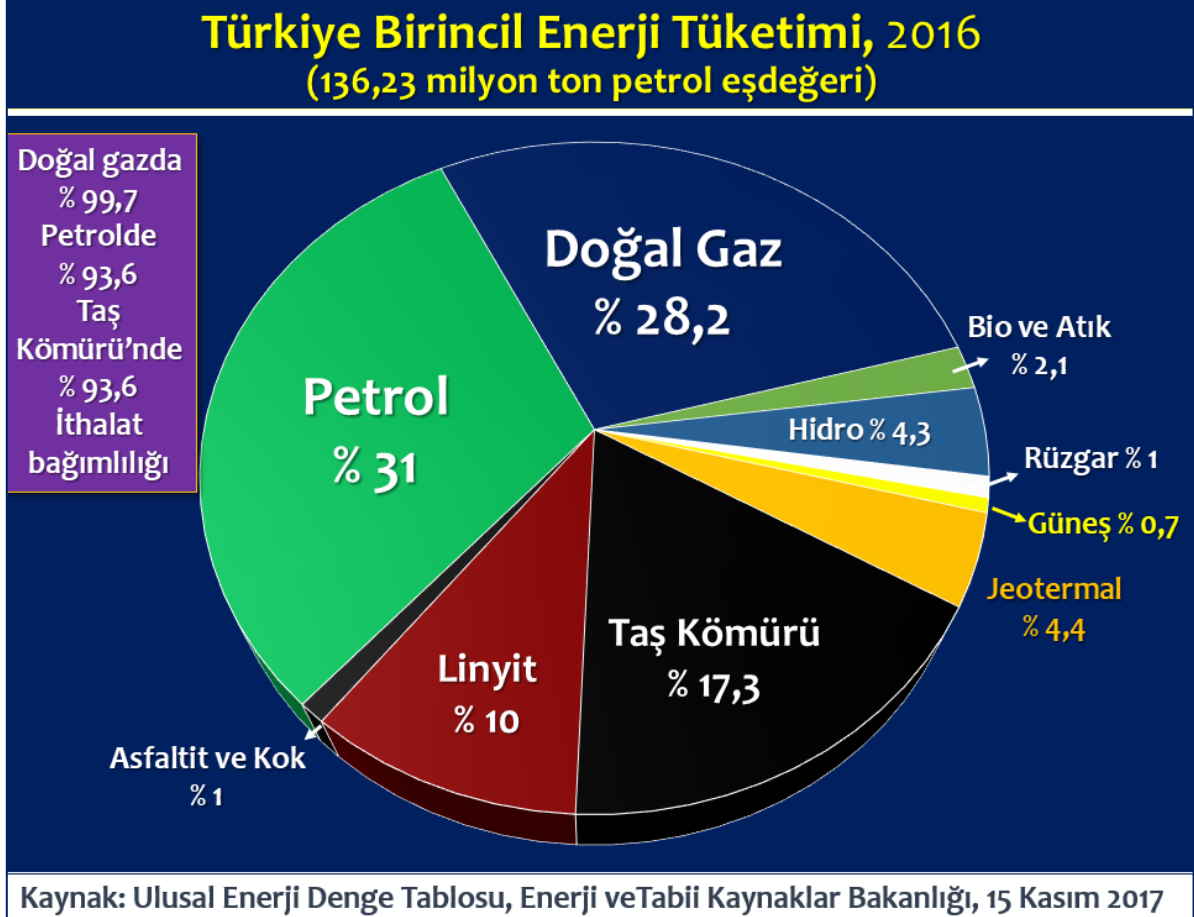

TANAP Doğal Gaz Boru Hattı; 19 kilometresi Marmara Deniz geçişi olmak üzere toplam 1850 km uzunluğundadır. Hat boyunca, 7 adet kompresör istasyonu, 4 adet ölçüm istasyonu, 11 adet pig istasyonu, 49 adet blok vana istasyonu ve Türkiye’deki ulusal doğal

gaz şebekesini beslemek üzere 2 adet gaz çıkış istasyonu yer almaktadır¹. Proje'nin hissedarları; Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR (% 58 hisse), BOTAŞ (% 30) ve İngiliz BP (% 12)'dir."

Türkiye Enerji Tüketiminde Doğal Gazın Payı

Mevcut politikalar çerçevesinde Türkiye, tükettiği enerjinin % 28,2'sini doğal gazla karşılarken, tükettiği gazın neredeyse tamamını ithalatla karşılayabilmektedir.

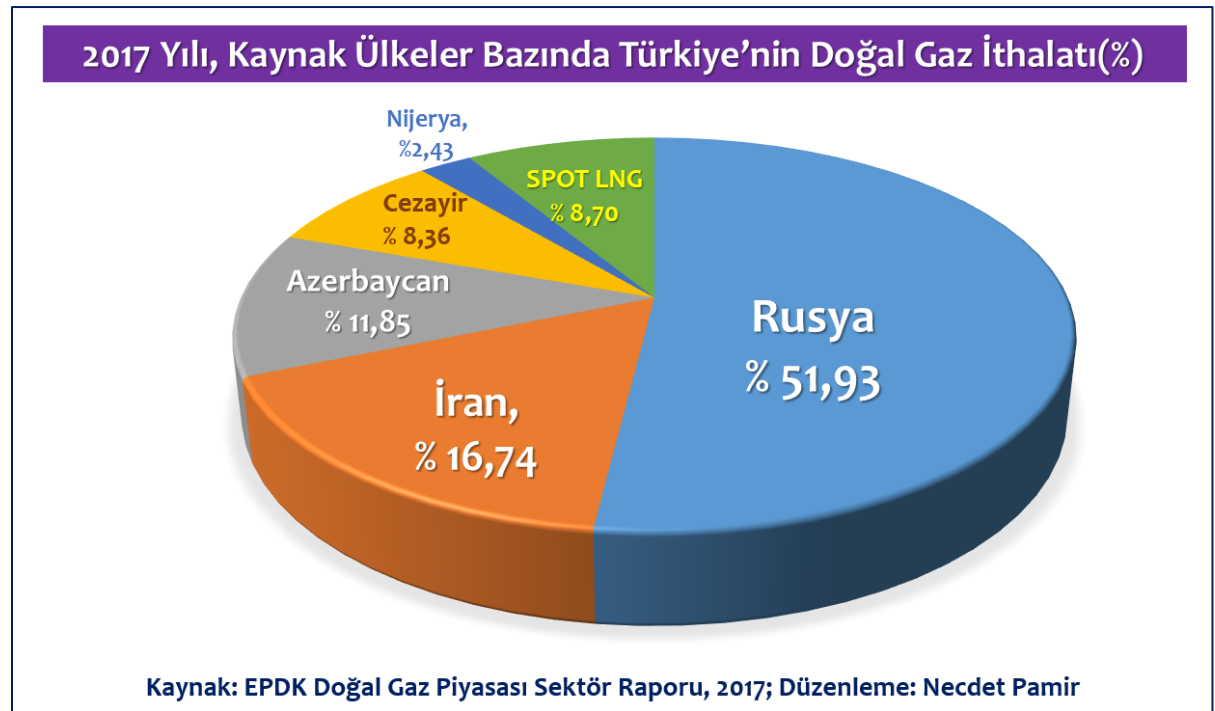

Doğal gazın elektrik üretimindeki payı ise diğer kaynakların durumu ve piyasa koşullarına bağlı olarak; % 38 ile % 48 arasında değişmektedir. Daha yalın bir anlatımla Türkiye, enerji (ve elektrik) tüketiminde çok yüksek payı olan doğal gazda dışa bağımlı bir ülkedir. Söz konusu bağımlılık, hem ekonomik güvenliğimiz, hem de bağımlı olduğumuz ülkeler dikkate alındığında enerji arz güvenliğimiz açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Buna karşın ülkemizin büyük bölümü yenilenebilir olan (güneş, rüzgar, jeotermal, biyoyakıt) kaynakları, atıl beklemektedir. Dolayısıyla, Azerbaycan'dan daha fazla doğal gaz almamızın çeşitli ve önemli yararları olmakla birlikte (Rusya'ya aşırı bağımlılığın bir miktar azaltılması, Türk müteahhitlerinin iş yapması, istihdam, sosyal projeler, vb.), doğal gaza genelde artan bağımlılığın, enerjide ve ekonomide artan bağımlılık sonucunu doğuracağı unutulmamalıdır.

¹ TANAP web sayfası

Türkiye'nin Doğal Gazda Dışa Bağımlılığı

Türkiye'nin enerji (ve elektrik) tüketiminde tamamı ithal edilen doğal gazın yüksek payının yarattığı riskin yanı sıra, dış politikadaki çatışan çıkarlarımız dikkate alındığında, Rusya ve İran gibi iki ülkeye toplamda % 69'a varan ithalat bağımlılığımız, bir diğer risk faktörüdür. Dönemsel olarak Rusya ile şu sıralarda ılımlı görünen ilişkilerimizin, sadece NATO üyesi olmamız nedeniyle değil, dış politikadaki çok farklı çıkarlarımız (terör örgütü tanımlamalarımızdaki farklılıklar, Rusya'nın tehdit algısı, Akdeniz'deki artan varlığının yaratacağı çelişkiler, vb.), önümüzdeki yıllarda potansiyel sorunlar barındırmaktadır. Bu noktalardan hareketle, yılda 6 milyar metreküplük (mevcut yıllık 6,6 milyar metreküplük Azerbaycan gazı alımımıza ilave olarak) TANAP gazı, Rusya'ya doğal gazdaki % 52 civarındaki bağımlılığımızı bir miktar azaltacağı için, olumlu sayılmalıdır.

Ancak daha önce de vurgulamaya çalıştığımız gibi temel hedef, daha fazla doğal gaz ithal etmek yerine, enerji tüketimimizde, yerli kaynaklarımızın payının artırılması olmalıdır.

TANAP ve İstihdam

1850 kilometrelik hattın inşası sürecinde, ciddi boyutta istihdam yaratılmış olması, TANAP'ın bir diğer olumlu yanısıdır. TRT'de TANAP ile ilgili yayınlanan habere göre "Projede, 13 bin kişi istihdam edildi."² Hattın inşası sürecinde, artan ve azalan sayılarda sağlanan istihdam, en yüksek seviyesine 13 bin kişiyle ulaştı. Bu da projenin en önemli katkılarından biri oldu. Ancak bu rakam, inşaat sürecinde ulaşılan bir istihdam rakamıdır ve hat işletmeye alındıktan sonra, toplam istihdam rakamı, 350 civarında olacaktır.

² "Türkiye ve Avrupa'nın en büyük enerji projesi 'TANAP' açılıyor", 12 Haziran 2018; <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ve-avrupanin-en-buyuk-enerji-projesi-tanap-aciliyor-369695.html>

Dolayısıyla, 13 bin kişilik istihdamın sürekliliğinin olduğu gibi bir algı varsa, bu doğru değildir.

TANAP “Asrın Projesi” mi?

Başlangıçta da değindiğimiz gibi, son 10 yılda devreye giren/girmesi beklenen çok sayıda projenin (Bakü Tiflis Ceyhan, Mavi Akım, Türk Akımı, vb.) yanı sıra, çok dillendirilmesine ve günlerce törenler yapılmasına karşın gerçekleşemeyen NABUCCO projesinin, yetkililer tarafından “Asrın Projesi” olarak tanıtılması olağan hale geldi. Bilindiği gibi “asır”, yüz yıllık bir zaman dilimidir. Her birine “asrın projesi” denen 4 - 5 proje olduğu düşünülürse; yetkililerin “asır” tanımı konusunda kafalarının karışık olduğu anlaşılmaktadır!

Kaldı ki TANAP boru hattı, öngörülenden daha kısa sürede tamamlanmış olması bakımından başarılı bir projedir ama diğer ülkelerde üzerinde çalışılan ve önemli ölçekte yol almış (aşağıda bir kısmını paylaştığımız) projeler varken, TANAP’a “asrın projesi” yakıştırmaları (emek verenler alınmasın ama) biraz fazla zorlama olmaktadır:

- NASA’nın “Lazer Gücüyle Uçuş” Projesi,
- NASA’nın “Solar Surf” Projesi (NASA’nın yollamayı planladığı uzay gemisi, özel kaplaması sayesinde ışığın yüzde 99,9’unu yansıtarak, 2018’de uzaya gönderilecek olan Solar Probe Plus’a kıyasla güneşe 8 kat daha fazla yaklaşabilecek)³,
- Uluslararası Uzay İstasyonu’na insan ve malzeme taşıyacak uzay asansörü (Skytree Projesi, vb.),
- Asteroidlerde maden aramacılığı,
- Mars’ın kolonileştirilmesi (Elon Musk’ın Space X, Hollanda’nın Mars One projeleri),
- Uzaya yerleştirilecek toplayıcılar vasıtasıyla güneşten elektrik eldesi (Japon Mitsubishi’nin ilk denemelerinde başarı sağladığı proje gibi), ...

TANAP ile Gaz Ticaret Merkezi (HUB) mi olduk?

Nedense son yıllarda, Türkçe yerine İngilizce terimler kullanmak pek moda oldu. Sanırım “ticaret merkezi” demek yerine “hub” denince, sokaktaki vatandaşın “İngilizce bir terim olduğuna göre, çok önemli bir şey yapılıyor” diyeceği varsayımına bağlı olarak böylesi bir yola girildi.

Doğal gaz konusunda, Türkiye’deki en yetkin isimlerden birisi olan Dr. Volkan Özdemir, TANAP boru hattının temelini atıldığı 2015 yılında, bu konuda şöyle bir yorum yapmıştı: **“TANAP doğal gaz boru hattının temelini atıldığı 17 Mart 2015’te, Türkiye’nin uluslararası enerji denkleminde çok önemli bir yer edindiği, hatta gazda bir merkez (hub) olduğu yorumları yapıldı. Bununla birlikte birçok “enerji uzmanı”, bu projeye ‘Türkiye’nin bölgesinde enerji koridoru ve merkezi(!) olma yolunda çok önemli bir adım attığı’ şeklinde kendi içerisinde çelişki barındıran ifadeler dahi kullandı. Tartışmalar üzerine şu soru akıllara geliyor: TANAP ve benzeri projeler özelinde uygulanan dış enerji politikaları Türkiye’yi gerçekten bir enerji merkezine mi çeviriyor, transit koridoru mu yapıyor, yoksa salt üzerinden basıp geçilen bir koridor haline mi getiriyor?”**

³ “NASA’nın 12 Geleceğe Yönelik Uzay Projesi!”, 25 Nisan 2017;

https://www.chip.com.tr/haber/nasanin-12-gelecege-yonelik-uzay-projesi_68973.html

Soru çok yerinde! Meraklısına, yazının tamamını öneririm; ancak uzun değerlendirmeler sonrasında Sayın Özdemir, benim de katıldığım şu sonuca varıyor: **“... Avrupa'nın amacı Türkiye'yi 'atlatıp' Hazar kaynaklarına doğrudan ulaşmak ve SOCAR'ın amacı da Türkiye'yi 'delip geçerek malını doğrudan pazarlamak' iken her iki taraf, TANAP'la bunu başarıyor. Ne pahasına? Türkiye'yi salt bir koridor yapma pahasına! Kendi kendini 'by-pass' eden ve bunun sonucunda 'köprü olmakla övünen Ankara', bu proje özelinde söylemde merkez, eylemde koridor tutarlılığına (!) devam ediyor.”**

Gene Volkan Özdemir'in tanımına göre;

“KORİDOR”, enerji fiyatları alıcı-satıcı tarafından arasında belirlenirken, geçiş ülke (örneğin: Türkiye) coğrafyasının, **bunlar arasında salt köprü olarak kullanılması ve taşımacılığın yapıldığı iletim sistemi mülkiyetinin o ülkenin tasarrufunda olmaması.**

MERKEZ (HUB): Alıcıyla satıcı arasında, aktarıcı rolü üstlenilmeksizin farklı enerji kaynaklarının dengelenmesiyle; çok sayıda piyasa oyuncusunun bir araya geldiği, bununla alakalı yeterli altyapı ve hizmetlerin mevcut olduğu bir fiziki/sanal ticaret merkezinin ilgili ülkede kurulması. Enerji fiyatları bu merkezde arz/talep dengesine göre belirlenirken gelişmiş ülke örneklerinde, **enerji merkezi o ülkenin finansal piyasalarına entegre oluyor ve bunun işletimi, ilgili ülkenin şirketlerince yapılıyor.**

Ve ne yazık ki TANAP projesine ilişkin anlaşmalar ve ilgili maddeler kapsamında Türkiye, bir ticaret merkezi olamıyor ve sadece koridor olarak kalıyor. Bunun da ötesinde, Azerbaycan'dan gelecek 6 + 10 milyar metreküp gazı, ülkemizin mevcut ve önemli bir kısmı atıl boru hatları ile taşıyacağına, % 58'i SOCAR'a (State Oil Company of Azerbaijan Republic), % 12'si BP'ye ait hattan, BOTAŞ'ın taşıma tarifesine oranla çok yüksek geçiş tarifi ödeyerek gaz taşıyor.

Taşıma Tarifesi Garabeti

Somutlamak için gene Dr. Volkan Özdemir'in yazısına başvuralım:

“BOTAŞ, yurtiçinde herhangi bir şirketin 1000 metre küp gazını mesafe farkı olmaksızın giriş 'posta pulu çıkış yöntemiyle', kendi sisteminden bin metreküp gazı yaklaşık 11 dolara taşıyor. Aynı zamanda uzun erimli kontratlarla dış tedarikçilerden Türkiye sınırında teslim aldığı **kendi gazını da yine 11 dolara ülkemizin farklı noktalarına götürüyor.** 2011'de Azerbaycan'la yapılan bu türden alım-satım anlaşmasına göre Şah Deniz 2. Faz'dan üretilecek gazın 6 milyar metreküp hacimli kısmı da BOTAŞ'ın. O vakitler TANAP projesi gündemde olmadığından, söz konusu miktar da diğer anlaşmalarda olduğu gibi sınırda teslim alınacak ve BOTAŞ'ın kendi iletim sistemiyle ülkenin çeşitli noktalarındaki tüketicilere ulaştırılacaktı. Fakat daha sonra TANAP projesi ortaya atıldı ve Türkiye ile TANAP proje şirketi arasında yapılan Ev Sahibi Hükümet Anlaşması'na göre **BOTAŞ, kendi gazını kendi sisteminden taşıma yerine, TANAP'tan taşıma kararı aldı!** Gürcistan sınırında başlayan TANAP'ın büyük yatırım maliyetini edimsel kılmak için de yüksek bir tarife bedeli belirlendi. Buna göre **BOTAŞ, TANAP'tan taşıyacağı her bin metre küp gazını**

Eskişehir'den önce çekmeme ve burada [79 dolar + yakıt gazı], Trakya çıkışında ise [103 dolar + yakıt gazı] ödemekle yükümlü kılındı⁴.

Yani BOTAŞ, kendi sistemiyle mevcut şartlarda 11 dolara taşıdığı gaz için TANAP'a [79 + 103 dolar + yakıt gazı] ödeyecek! Meseleyi somutlaştırmak adına; örneğin BOTAŞ'ın bu gazı Ankara'ya getirip sattığını düşünelim. **TANAP Eskişehir çıkışı [79 dolar+ yakıt gazı + BOTAŞ şebekesi 11 dolar] olmak üzere paçalda 90+ dolarlık bir bedel kasadan çıkacak, yani bin metre küp başına fazladan en az 79 dolar ödeyeceğiz!** Bin metre küpte en az 79 dolar olan bu ek maliyet 6 milyar metreküp için **yıllık 500 milyon dolara kadar çıkacak!** Öte yandan hattın %30 sahibi olan BOTAŞ'ın yaklaşık bu oranda taşıma geliri de olacak. Bu salt bir muhasebe hesabı ama iktisadi yaklaşımda durum daha karışık: Zira, BOTAŞ %30 hisseye sahip olduğu TANAP'a yatıracağı 3 milyar dolarla, kendi iletim sistemini iyileştirebilir, 16 milyar metreküp gazı ek kompresör ve loop hatlarıyla rahatlıkla taşıyabilirdi. Tabii ki bu yatırım ve işletim giderlerini de taşıma bedeline yansıtmak zorunda kalacaktı. Ama bu bedel asla 79 dolar gibi uçuk rakamların yanından bile geçmeyecekti. ..."⁵

Sonuç olarak;

TANAP boru hattı, Azerbaycan – Türkiye ilişkilerine olumlu katkısı, ülkemizin doğal gazda Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını belli oranda azaltacak olması, inşaat sürecinde Türk müteahhitlerine iş olanağı yaratması, boru ve malzeme satışlarını canlandırması, inşaat sürecinde ciddi istihdam sağlaması, Azerbaycan gazının Avrupa'ya ülkemiz üzerinden açılım sağlaması gibi çok sayıda nedenle olumlu ve değerli bir projedir.

Ancak görüleceği gibi TANAP, “asrın projesi” olmadığı gibi, imzalanan anlaşmalardaki hatalar nedeniyle, ekonomik açıdan da kamu yararı sağlamayı başaramamış bir projedir. BOTAŞ'ın mevcut boru hattı sisteminin genişletilerek kullanılması seçeneği hayata geçirilemediği için de BOTAŞ ve ulusal çıkarlarımız açısından da olumsuz bir proje olarak hayata geçmiştir. Türkiye, son yılların moda deyimiyse, bu proje sayesinde “hub” (ticaret merkezi) falan da olmamıştır ve diğer boru hattı projelerinde olduğu gibi bir koridor olarak kalmıştır.

Diğer yandan, Azerbaycan'dan satın alınan gazın yeniden satışı (re-export) gibi bir hakkımızın olmaması, önemli bir eksiklik. Satın alınan gazın bedelinin en azından bir bölümünün, Azerbaycan'a ihraç edilecek ürünlerle karşılanması yönünde bir madenin anlaşmaya konul(a)mamış olması ise bir diğer zaaf olarak görülmektedir.

Dolayısıyla, TANAP'ı da diğer boru hattı projelerindeki gibi, yapılan propaganda ve cilalı imaj etkinliklerinden arındırarak, olumlu ve olumsuz yönlerini nesnel biçimde görerek, ulusal çıkarlarımız ve kamu yararı açısından ne getirip ne götürdüğünü, soğukkanlılıkla değerlendirmekte yarar vardır.

⁴ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141021-14-1.pdf>

⁵ “Türk Dış Enerji Politikası (Tanap örneği): Koridor Olamazsın Demedik Merkez Olamazsın Dedik!”, Dr. Volkan Özdemir, 26.03.2015, EPPEN web sayfası